Markku Jokinen
Toiminnanjohtaja
Kuurojen Liitto ry
7.3.2022

Kuurojen Liitto ry:n asiantuntijalausunto
VNS 10/2021 vp ihmisoikeuspoliittinen selonteko

Kuurojen Liitto ry kiittää sosiaali- ja terveysvaliokuntaa lausuntopyynnöstä. Liitto yhtyy kaikilta osin Vammaisfoorumi ry:n 22.2.22 antamaan lausuntoon, mutta haluaa vielä täydentää sitä muutamilla kielellisiin oikeuksiin liittyvillä näkemyksillä.

Kuten em. lausunnossa todettiin, käsillä oleva Valtioneuvoston ihmisoikeuspoliittinen selonteko (VNS 10/2021 vp) sisältää vain yhden maininnan viittomakielestä: ”Myös viittomakieliset ovat kieli- ja kulttuuriryhmä, jonka osallistumismahdollisuudet tulee turvata.” Kuurojen Liitossa ymmärretään, miten laaja-alaisia perus- ja ihmisoikeustoiminnan linjaukset ovat, mutta myös tiedostetaan riski, että yksittäisen lauseen perusteella esimerkiksi ministeriöiden on erittäin vaikea määritellä ja käynnistää kehittämistoimia. Yli 100-vuotisen historiansa aikana liitto on tullut valitettavan hyvin tietoiseksi siitä, miten ohutta ja satunnaista on **viranomaisten tietoisuus** siitä, mitä viittomakielisyys ja kuurous tarkoittavat, ja miten kyseisen ryhmän osallistumismahdollisuuksia käytännössä turvataan.

Viranomaisen tietoisuuden lisäämistä ei helpota se, että viittomakieltä käyttävien kuurojen ja viittomakielisten ryhmä on erittäin pieni kielivähemmistö (arvio: alle 10 000 käyttäjää), joka asuu hajallaan eri puolilla Suomea. Suurin osa julkisista palveluista tarjoutuu heille vammaisuuden kautta, nekin erittäin heikosti.

Viittomakielisten keskeisimpiä ongelmia ovat ongelmat tiedonsaannissa, joka liittyy paitsi tärkeiden uutisten ja tiedotteiden saatavuuteen viittomakielillä että paikallisen tason julkisten palveluiden saantiin. Tulkkauspalvelun saanti julkisissa palveluissa ontuu pahasti ja alueellinen epätasa-arvo tulkkauksen saannissa ylipäätään on suurta. Suomenruotsalaisen viittomakielen osalta palvelut toteutuvat erityisen heikosti.

Viittomakielen käytön tulisi käynnistyä jo kuuron lapsen elämän ensimmäisinä viikkoina, mutta käytännössä tätä ei tueta. Viittomakielisen varhaiskasvatuksen, esi- ja perusopetuksen saaminen onnistuu vain muutamilla paikkakunnilla koko maassa. Viittomakielen opetusta äidinkielenä saavat lähiopetuksessa vain erittäin harvat oppilaat, eikä kaikkea opetusta voida kielen luonteen vuoksi opettaa etäopetuksena. Viittomakielisiä palveluja ei ole riittävästi tarjolla edes haavoittuvimmassa asemassa oleville, kuten mielenterveyspotilaille, vanhuksille tai maahanmuuttajataustaisille henkilöille.

Syrjinnän monet muodot ja siihen puuttumisen ongelmat

Viittomakielisiin kuuroihin kohdistuu **risteävää syrjintää** pääasiassa kahden, toisiinsa kietoutuvan ja läpileikkaavan syrjintäperusteen eli kielen ja vamman vuoksi. Viittomakielisen yhteisön uudet potentiaaliset jäsenet eli normaalikuuloisille vanhemmille *syntyvät kuurot tai vaikeasti kuulovammaiset lapset* puolestaan kohtaavat syrjintää jo ennen kuin heidän perheensä ehtii oppia viittomakieltä - sen opetus tapahtuu harkinnanvaraisena vammaispalveluna, jota on erittäin vaikea saada. Suomessa on vaikea tulla viittomakieliseksi, ja toivomme että uudessa vammaispalvelulaissa tämä epäkohta tulee korjatuksi. **Välillistä syrjintää** kielen ja vamman perusteella kohtaavat *kuurojen vanhempien kuulevat lapset* (ns. Codat), joiden kaksikielisyyttä ei tueta neuvolassa, varhaiskasvatuksessa eikä koulussa eikä muissakaan julkisissa palveluissa. Syrjinnän voi tulkita ulottuvan myös niihin *kuuleviin vanhempiin*, joilta viittomakielen käyttö evätään, vaikka heillä on kuuro lapsi.

Kuurojen Liitto ei saa kattavaa tietoa kuuroihin ja viittomakielisiin kohdistuvasta syrjinnästä. Syitä on useita: syrjintää ei aina tunnisteta, koska huonoon kohteluun ja alistamiseen on totuttu. Liitolla ei myöskään järjestönä ole pääsyä esimerkiksi tietoon perheistä, joihin syntyy kuuro lapsi. Viime vuosina STEA on vähentänyt liiton oikeuksienvalvonnan ja vaikuttamistyön resursointia, vaikka esim. YK:n vammaissopimuksen (2016) ja viittomakielilain (359/2015) toteutumisen seurannan kehittämisessä tai SOTE-uudistuksen rakenteiden kehittämisessä liiton oletetaan tukevan näillä varoilla myös viranomaisten tietoisuuden lisääntymistä. Suomenkielisillä vammaisjärjestöillä vastaavaa ongelmaa ei ole, sillä suurin osa niistä ei joudu työskentelemään kielellisten oikeuksien toteutumiseksi – kielivähemmistöt puolestaan ajavat vammaisasioita melko harvoin. Rahoitusmalleja uudistettaessa tehtäväkentän laajuus ja kolmannelle sektorille sälytetyt viranomaisten tietoisuuden lisäämiseen tähtäävät neuvontatehtävät tulisi huomioida.

Nimenomaisesti kuuroihin ja viittomakieliin liittyviä selvityksiä tuotetaan viranomaistoiminnassa erittäin vähän, etenkin jos otetaan huomioon, että maassamme viedään eteenpäin esimerkiksi kaikkia ihmisiä koskettavaa sote-uudistusta ja laajaa Oikeus oppia -hanketta, jolla pyritään kehittämään varhaiskasvatuksen ja perusopetuksen laatua. Viime vuosina lähes ainoat selvitykset on teettänyt oikeusministeriö, ja ne olisi selonteossa mielestämme hyvä mainita:

1. **Viittomakielibarometri 2020 (OMSO 2021:4)**, jossa kyselyaineiston perusteella kuvataan viittomakielisten kokemuksia julkisissa palveluissa. Selvityksestä käy ilmi mm. se, että kuuroista vastaajista vain noin 13 % oli saanut asiointitilanteissa mm. sosiaali- ja terveydenhuollossa viranomaisen järjestämää tulkkausta. Jo ennen kyseistä selvitystä liitto on vedonnut sosiaali- ja terveysministeriöön ja useisiin valiokuntiin ja vaatinut, että tulkkauksen

järjestämiseen sote-uudistuksen toimeenpanossa panostettaisiin toden teolla riittävän ajoissa.
https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162839/OM_2021_4_SO.pdf?sequence=4&isAllowed=y

2. Marinin hallitusohjelma sisältää kirjauksen ”käynnistetään valtiollinen sovintoprosessi kuuroihin oikeudenloukkauksista Suomen historiassa”. Valtioneuvoston kanslian tilaama Viitotut muistot -tutkimushanke selvitti oikeudenloukkauksia ja sovintoprosessin edellytyksiä. Ensimmäinen asiaa pohjustava selvitys julkaistiin 15.12.2021, ja se sisältää sekä taustoittavan osuuden että kyselyaineistoon perustuvaa tietoa vakavista henkilöihin kohdistuneista ihmisoikeusloukkauksista ja tähän päivään asti ulottuvasta rakenteellisesta syrjinnästä.

   Liitto ei pidä selvityksen tuloksia yllättävinä, mutta pitää äärimmäisen arvokkaana sitä, että kuurojen yhteisön perimätiedossa toistuvasti esille nousevat syrjinnän pääteemat mm. kuurojen opetuksen epäkohdista on nyt kirjattu myös ulkopuolisen tutkimusryhmän selvitystyön perusteella.

   Kuurojen ja viittomakielisten yhteisö ei vielä ole ehtinyt muodostaa näkemystä selvityksen toimenpidesuosituksista[1]. Valtioneuvoston kanta sovintoprosessin jatkamiseen ei myöskään ole vielä tiedossa. Selvitys on luettavissa: Viitotut muistot : Selvitys kuuroihin ja viittomakielisiin Suomen historiassa 1900-luvulta nykypäivään kohdistuneista vääryyksistä sekä niiden käsittelyyn tarkoitetun totuus- ja sovintoprosessin käynnistämisen edellytyksistä - Valto (valtioneuvosto.fi))

Viittomakieliasioiden seurannalle saatiin oma neuvottelukunta 2021 alkaen

Oikeusministeriö asetti 11.2.21 viittomakieliasioiden neuvottelukunnan ajalle 2021-2025 seuraamaan ja arvioimaan viittomakielilain toimeenpanoa. Em. Viittomakielibarometri on ensimmäinen laatuaan ja palvelee osin kielellisten oikeuksien seurantaa viittomakielten käyttäjien kokemusten pohjalta. Liiton odotukset neuvottelukuntaa kohtaan ovat suuret, sillä kielellisten oikeuksien vahvistamista eri hallinnonaloilla tarvitaan kipeästi. Liitto oli jäsenenä myös kansallisen kielipoliittisen ohjelman valmistelutyöryhmässä 2021-2022 ja

[1] Paradoksaalista on, että keskustelua hidastaa suomenkielisen selvityksen runsaasti hallinnollista ja tieteellistä sanastoa sisältävä tekstilaji. Selvitystä ei ole käännetty suomalaiselle eikä suomenruotsalaiselle viittomakielelle eikä ruotsiksi. Erityisesti jatkotoimenpiteistä neuvoteltaessa totuus- ja sovintoprosessin toteuttamisen kieliin tulee kiinnittää erityistä huomiota, jotta ne, joita asiat koskevat, eivät jää prosessin ulkopuolelle.

toivoo, että viittomakielten asiat saavat tasavertaisen kohtelun muiden kielivähemmistöjen joukossa myös ohjelmaa toimeenpantaessa. Ohjelma julkistetaan keväällä 2022.

Kansallisen perus- ja ihmisoikeustoiminnan kehittäminen

Edeltä käy ilmi, että kielen ja vamman yhdistelmä on viranomaisille vaikeasti hallinnoitava kokonaisuus, joka usein jää sanahelinäksi tai lisäselvitystä odottavien asioiden listalle. Perus- ja ihmisoikeuksien valvontarakenteissa on varmistettava, että kielivähemmistöihin kuuluvien vammaisten henkilöiden oikeuksien toteutumista seurataan, arvioidaan ja kehitetään. Vammaisfoorumin lausunnossa esitettyjen yhdenvertaisuusvaikutusten arvioinnin ja vammaisvaikutusten arvioinnin kehittämisessä on huomioitava kielellisten oikeuksien arviointi, koska usein vasta kielellisten oikeuksien toteutuminen takaa ihmisen tosiasiallisen pääsyn oikeuksiin ja palveluihin. Arvioinnissa tarvittavien perus- ja ihmisoikeuksiin pureutuvien indikaattoreiden kehittämistyössä on tärkeä osallistaa syrjinnän uhan alla eläviä kohderyhmiä aidosti niin, että asialle varataan riittävästi aikaa.

Viittomakielet Euroopan neuvostossa

Euroopan neuvoston ihmisoikeuksiin liittyvä sopimusjärjestelmä ei tunnista viittomakieliä, mikä käy ilmi erillisselvityksestä Sign Language Rights in The Framework of The Council Of Europe and Its Member States. Selvityksessä luodaan yleiskatsaus viittomakielen asemaan sekä viittomakielisten henkilöiden oikeuksiin Euroopan neuvostossa ja sen 47 jäsenmaassa. Selvitys nostaa esiin jäsenmaiden hyviä käytänteitä, haasteita sekä kansallisten kuurojen yhdistysten näkökulmia ja antaa konkreettisia suosituksia, joiden avulla viittomakielisten asemaa voidaan edistää sekä Euroopan neuvostossa että sen jäsenmaissa.

Suositusten tavoitteena on muun muassa laajentaa näkökulmaa aiheeseen, jotta viittomakieli nähtäisiin pelkän vammaisuuden sijasta kielellisessä kontekstissa moni- tai vähemmistökielisyytenä. Tarkoituksena on myös tukea viittomakielisten oikeuksien toteutumista ja viittomakielen käyttöä. Kaikkiaan kymmenen suositusta sisältävät muun muassa oikeaan termien käyttöön, monikielisyyteen, viittomakieliseen julkaisemiseen ja viittomakielen tulkkauksen budjetointiin liittyviä kohtia.

Niin kauan kuin viittomakielet eivät sisälly Euroopan neuvoston ihmisoikeusjärjestelmään, valvontaelinten on vaikea ottaa kantaa muuhun kuin vammaiskysymyksiin, jolloin oikeuskäytäntöä viittomakielisten kielellisistä oikeuksista ei synny. – Sopimusten tilanteesta huolimatta Suomen ulkoministeriö on jo vuosia

toimittanut raportointinsa yhteydessä tietoa myös viittomakielten tilanteesta Suomessa, mutta sopimusten muuttaminen vaatii laajempia toimia useilta jäsenvaltioilta.

YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista tunnustaa viittomakielet

Perus- ja ihmisoikeuksien kannalta on merkillepantavaa se, että YK:n yleissopimus vammaisten henkilöiden oikeuksista on ensimmäinen kansainvälinen sopimus, joka huomioi viittomakielet tasaveroisesti kielinä puhuttujen kielten rinnalla. Vammaissopimuksen tunnettuus ja toimeenpano on kuitenkin jäänyt Suomessa varsin vähäiseksi, mitä viittomakielten käytön lisäämiseen tulee. Sen merkitys on korostunut tilanteessa, jossa viittomakieli suppeana puitelakina on osoittautunut lähinnä symboliseksi. Viittomakielet ansaitsevat tulla tunnustetuiksi itsenäisinä, aitoina kielinä myös ilman kytköstä vammaissopimukseen.

Kuurojen Liitto on ollut aktiivinen toimija vammaissopimuksen syntyprosessista lähtien. Viittomakielisillä on parhaillaan edustajat Suomen ihmisoikeusinstituutiossa (CRPD / kansallinen yhteystaho ja Ihmisoikeusvaltuuskunnan alaisuudessa toimiva pysyvä jaosto eli vammaisten ihmisoikeuskomitea, VIOK). Tämä tarjoaa mahdollisuuden tiedon jakamiseen siitä, millä tavoin vammaisten oikeuksien kehittämisessä tulee turvata myös viittomakieltä käyttävien oikeudet. Vastaavankaltaisia **osallistumismahdollisuuksia myös muissa valvontarakenteissa tulee lisätä, jotta viittomakielisten jatkuvasti kohtaamaa risteävää syrjintää voidaan vähentää.**

LOPUKSI

Kuurojen Liitto vaatii, että joulukuussa 2021 valmistuneen selvityksen jälkeen on käynnistettävä yli hallituskauden jatkuva varsinainen totuus- ja sovintoprosessi, jolle on osoitettava riittävät resurssit. Käsitteiden ja osin emansipatorisen ajattelun käynnistämiseen yhteisössä on varattava riittävästi aikaa, koska monet totuus- ja sovintoprosessin kohteena olevan yhteisön jäsenet ovat tulleet syrjityiksi nimenomaisesti a) itselleen läheisimmäksi kokemansa kielen ts. äidinkielensä viittomakielen oppimisen ja b) kouluttautumismahdollisuuksien suhteen. Lisäksi on varmistettava psykososiaalinen tuki traumojen käsittelyä varten.

Sovintoprosessin ensisijainen tavoite on estää vääryyksien ja oikeudenloukkauksien jatkuminen tulevaisuudessa. Käytännössä tämä tarkoittaa myös tarttumista rakenteellisen syrjinnän poistamiseen järjestelmällisesti eri hallinnonaloilla. Tätä työtä ei voida tehdä ilman laaja-alaista osallistamista ja yhteistyötä viittomakielisen yhteisön, liiton jäsenyhdistysten sekä kuulo- ja viittomakielialan järjestöjen kanssa.

Historian vääryydet eivät saa toistua.

Helsingissä 7.3.2022

Markku Jokinen

Toiminnanjohtaja

markku.jokinen@kuurojenliitto.fi